

Etnik ve Kültürel Çeşitliliğin Korunması Bağlamında Azerbaycan'daki Ulusal Azınlıkların Kültürel Mirasının Korunması ve Tanıtılması

Protection and Promotion of the Cultural Heritage of Minorities in Azerbaijan in the Context of the Protection of Ethnic and Cultural Diversity

Vusale SHARIFOVA

*Phd. Cand., The Academy of Public Administration of Azerbaijan,
vusala.asif@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9218-967X>*

Makale Başvuru Tarihi: 08.06.2022

Makale Kabul Tarihi: 25.09.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Hoşgörüsü ile öne çıkan Azerbaycan, aynı zamanda ulusal azınlıkların yaşadığı bir yerdir. Tarihsel kaynaklar, Azerbaycan'ın etnik yapısının sürekli genişlediğini göstermektedir. Çeşitli etnik grupların temsilcileri kendilerini Azerbaycanlı olarak görse de, her grup kendi farklı kültürünün unsurlarını korumuştur. Bu kültür ev yaşamına, el sanatlarına, muşfağa ve çeşitli törenlere yansır. Bu, Azerbaycan'da yaşayan tüm etnik grupların devletin yarattığı imkanlardan yararlanarak kültürlerini koruyabilmelerinin bir sonucudur. Azerbaycanda yaşayan 30-dan fazla azınlık halkı ve etnik grubun kültürü, ülke kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak korunur ve geliştirilir. Entegrasyon süreçlerinin derinleştirilmesi ise etnik ve dini zeminde oluşabilecek olumsuz olayların önüne geçmektedir. Makale etnik ve kültürel çeşitliliğin düzenlenmesinde Azerbaycan'ın çok kültürlü politikasını, ulusal azınlıkların ve etnik grupların tarihi ve kültürel mirasının korunmasında kitlesel etkinlik ve programların rolünü tartışmaktadır. Amaç, etnik ve kültürel çeşitliliğin korunması bağlamında azınlıkların kültürel mirasının korunması ve tanıtılması alanında Azerbaycan'da yapılan çalışmalarını incelemek, sistematik çalışmanın önemini vurgulamaktır. Konunun incelenmesi sırasında hem yerli hem de yabancı yazarların eserleri incelenmiş, karşılaştırmalı analiz tercih edilmiştir. Ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yüksek yasama ve yürütme organları tarafından kabul edilen kanunlar, emirler ve kararnamele, ilgili bakanlık ve dairelerin raporlarından yararlanılmıştır. Sonuç olarak çokkültürlülüğün ülkede etnik ve kültürel değerlerin korunmasını ve geliştirilmesini amaçlayan bir politika olduğu, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'ın topraklarında yaşayan tüm halkların, özellikle etnik azınlıkların etnik-kültürel değerlerinin korunması ve geliştirilmesi devlet politikasının temeli olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Çeşitlilik,
Deklarasyon,
Azınlık Halkları,
Kültürel Miras,
Propaganda,

ABSTRACT

Azerbaijan, which stands out with its tolerance, is also a place where national minorities live. Historical sources show that the ethnic structure of Azerbaijan is constantly expanding. Although representatives of various ethnic groups consider themselves Azerbaijanis, each group has retained elements of its own distinct culture. This culture is reflected in home life, handicrafts, cuisine and various ceremonies. This is a result of the fact that all ethnic groups living in Azerbaijan are able to preserve their culture by taking advantage of the opportunities created by the state. The culture of more than 30 minority peoples and ethnic groups living in Azerbaijan is preserved and developed as an integral part of the country's culture. Deepening integration processes, in turn, prevent adverse events that may occur on ethnic and religious grounds. The article discusses Azerbaijan's multicultural policy in regulating ethnic and cultural diversity, the role of mass events and programs in preserving the historical and cultural heritage of national minorities and ethnic groups. The aim is to examine the studies carried out in Azerbaijan in the field of protection and promotion of the cultural heritage of minorities in the context of the protection of ethnic and cultural diversity and to emphasize the importance of systematic work. During the examination of the subject, the works of both domestic and foreign authors were examined and comparative analysis was preferred. In addition, laws, orders and decrees adopted by the supreme legislative and executive bodies of the Azerbaijan Republic, reports of relevant ministries and departments were used. As a result, it is seen that multiculturalism is a policy aimed at the preservation and development of ethnic and cultural values in the country, and the protection and development of ethnic-cultural values of all peoples living in the territory of Azerbaijan, especially ethnic minorities, is the basis of its state policy.

Keywords:

Diversity,
Declaration,
Minority Peoples,
Cultural Heritage,
Propaganda,

1. GİRİŞ

Kültürün en önemli koşullarından biri kültürel çeşitlilik ve çoğulculuktur. Tarihsel süreç içerisinde oluşan etno-kültürel çeşitlilik (çokkültürlülük) ve bunların temelini oluşturan etno-kültürel değerler, milletlerin ve devletlerin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle, bu farklılıkların doğru düzenlenmesi çok kültürlü bir devlet için büyük önem taşımaktadır.

Modern dünyamızda halklar arasındaki kültürel bağların, iletişimin ve karşılıklı anlayışın yaygınlaşması bu halkların yakınlaşmasını şart koşmaktadır. Bütün bunlar, dünya kültürel değerlerinin sentezini ve yeni bir formun oluşumunu içeren kültürün küreselleşmesine yol açar. Küreselleşme, bir yandan en küçük kültürel farklılığı bile vurgulayan ve elektronik medya aracılığıyla tüm dünya kamuoyunun dikkatine sunan bir kavram olarak algılanmakta, siyasi açıdan ise kültürel farklılıkların korunması ilkesini demokratik hak ve özgürlükler alanının ayrılmaz bir parçası olarak gözetmektedir (Kongar, 1997).

Modern zamanlarda, küreselleşmenin etkisi altında milletler iç içe geçiyor, medeniyetler arasında yeni ilişki biçimleri ortaya çıkıyor, öte yandan, olumlu yönleri ile birlikte insanların kültürel miraslarını ve bazen de geleneklerini unutmaları gibi dezavantajı da kendini gösterir. İletişim teknolojilerinin gelişmesi nedeniyle, küreselleşmenin hızlanması onun "*kültürel boyutunu*" etkiler. Bu da Batı kültürünün "*küresel kültür*" adı altında gelişmekte olan ülkelerin kültürü üzerindeki güçlü etkisi için koşullar yaratır. Bazı ülkelerde ulusal kültürleri aşındırmakta ve hatta milli kültürlerin "*yerel kültür*" haline gelmesine neden olmaktadır (Tuna, 2002:4).

Her milletin kendi milli gelenekleri, bayramları, milli mutfağı, dinleri kısacası tarihi mirası vardır. Azerbaycan devleti bu ulusal ve kültürel çeşitliliğin gelişmesiyle ilgilenmekte ve desteklemektedir. Amaç, bu kültürel zenginlik ortamını korumaktır. Bugün Azerbaycan'da onlarca ulusal-kültür merkezi bulunmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, UNESCO, Avrupa Konseyi ve AGİT'in kültürel çeşitlilik konusundaki programlarına aktif olarak katılmakta ve "*Azerbaycan Kültürel Çeşitlilik*" projesini uygulamaktadır. Bu projeler, Azerbaycan'da yaşayan ulusal azınlıkların ve etnik grupların kültürel çeşitliliğini, kültürel mirasının korunmasını ve tanıtılmasını desteklemeyi amaçlamaktadır.

Azerbaycan'da yaşayan her millet, etnik kimliğini korurken, diğer halkların ve etnik grupların yaşam tarzı, gelenek ve görenekleri, kültüründe birçok ilerici faktörü geliştirmiştir. Bu halklar birbirlerine daha da yakınlaşmış, ancak dillerini ve etnografik özelliklerini de korumuşlardır.

Çalışma ile öncelikle etno-kültürel çeşitliliğin kavramsal çerçevesi, oluşumu ve düzenlenmesi kuramsal olarak ele alınacaktır. Sonrasında ise etnik ve kültürel çeşitliliğin düzenlenmesinde Azerbaycan'ın çokkültürlülük politikası değerlendirilecektir. Son olarak ulusal azınlıkların ve etnik grupların tarihi ve kültürel mirasının korunmasında kitlesel etkinliklerin ve programların rolü ele alınacaktır.

Çalışma, kültürel çeşitliliğin ve çoğulculuğun kültürün en önemli koşullarından biri olduğunu ve çok kültürlü bir devlet için bu farklılıkların uygun şekilde düzenlenmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu çalışmada; etnik ve kültürel çeşitlilik sorunu, oluşumu ve düzenlenmesi incelenmekte ve kültürel çeşitlilik ilerlemenin ana itici gücü olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca makale, etnik ve kültürel çeşitliliğin düzenlenmesinde Azerbaycan'ın çok kültürlü politikasını, ulusal azınlıkların ve etnik grupların tarihi ve kültürel mirasının korunmasında kitlesel etkinlik ve programların rolünü tartışmaktadır.

Çalışmanın yapılmasındaki amaç etnik ve kültürel çeşitliliğin korunması bağlamında azınlıkların kültürel mirasının korunması ve tanıtılması alanında Azerbaycan'da yapılan çalışmalarını incelemek, sistematik çalışmanın önemini vurgulamaktır. Konunun incelenmesi sırasında hem yerli hem de yabancı yazarların eserleri incelenmiş, karşılaştırmalı analiz tercih edilmiştir. Ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yüksek yasama ve yürütme organları tarafından kabul edilen kanunlar, emirler ve kararnameleler, ilgili bakanlık ve dairelerin raporlarından yararlanılmıştır.

2. ETNO-KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK, OLUŞUMU VE DÜZENLENMESİ

Toplumda etnik ve kültürel çeşitliliğin oluşması tarihsel sürecin bir sonucu olarak nesneldir. Ayrıca bu çeşitlilik, halkların etnik ve kültürel değerlerini ve kültürlerini karakterize etmekte ve dünya görüşlerinin ve faaliyetlerinin temelini oluşturmaktadır. Kısacası, etnik ve kültürel çeşitlilik halkların hayatında olumlu bir rol oynamaktadır.

Ulusal-kültürel çeşitliliğin temel bir bilimsel ilke, olgu ve yaklaşım yöntemi olarak ilk ispatı, büyük Alman düşünür I. Herder'in adıyla bağlantılıdır. "*İnsanlık tarihi felsefesi üzerine fikirler*" (1784-1791) adlı çalışmasında, insan toplumunun oluşumunda kültürü en önemli faktör olarak vurguladı. I. Herder'e göre, herhangi bir toplumun benzersizliğini ve kimliğini belirleyen din, dil, sanat ve bilimde somutlaşan kültürdür. Herder, benzersiz kültürel farklılıklara dayanan bir kültür ve tarih teorisini savundu ve temsil etti. Evrenselci anlayışın (*Herder döneminde Aydınlanma ve Kant felsefesinin savunduğu fikirlerin*) aksine, Herder ulusal diyebileceğimiz tüm unsurların birbirinden farklı olduğunu ve birinin diğerinden aşağı olmadığını savundu (Barnard, 2003:38-65).

Çeşitlilik, farklı geleneklerin var olduğu yerde kültürel kimliğin temelidir. İnsanın kapsamlı gelişimi için fırsatları genişleten kültürel kimlik, her milleti ve grubu geçmişinden güç almaya, diğer kültürlerin unsurlarını özümsemeye ve böylece kendini geliştirmeye teşvik eder. Bu, kültürel çeşitlilik ve kültürel kimliğin yakından bağlantılı olduğunu göstermektedir. Kültürel kimlik iki kısma ayrılabilir. Bunlar doğuştan gelen ve kazanılmış niteliklerdir. Aile, etnik grup, topluluk, ulus, medeniyet doğuştandır. Birey doğduğunda bulunurlar ve sosyalleşme süreci boyunca kişilik oluşumunu etkilerler. Özgür iradeyle seçilen kültürel özellikler ise "*kazanılmış*" kimliklerdir (Yurdusev, 1997:27).

Mexico City Kültür Politikaları Bildirgesi (1982), tüm kültürlerin eşitliği ve haysiyetinin ve her halkın kültürel kimliğini onaylama, koruma ve saygı duyma hakkının tanınması gerektiğini belirtir. Bu ilkeleri daha da geliştiren UNESCO, 2001 yılında Kültürel Çeşitlilik Evrensel Beyannamesi'ni ve 2005 yılında Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesini kabul etti¹.

Kültürel Çeşitlilik Evrensel Beyannamesi'nin kabulü, dünya toplumunun iki evrensel sorunun çözümüne ulaşma niyetini ifade eder. Birincisi, küreselleşme konusundaki farklı konumları yakınlaştırmak, ikincisi, küreselleşmenin ulusal kültürler üzerindeki etkisini azaltmak, bu süreci yönetmek için birleşik bir strateji geliştirmek. Bildirge, dünyada barış ve dayanışmanın ancak halklar ve milletler arasında çeşitliliğin ve karşılıklı saygının kabul edilmesiyle sağlanabileceğini vurgulamaktadır. Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi (2005) ise kültürel çeşitliliğin insanlığın tanımlayıcı bir özelliği olduğunu ve herkesin yararına korunması ve beslenmesi gerektiğini vurgular.

Dünyadaki çeşitliliğin ana tezahürü olan kültürel çeşitlilik, aynı zamanda ilerlemenin de ana itici gücüdür. Yeniliğin ve ilerlemenin ortaya çıkması, ancak çeşitliliğin varlığında mümkündür ve tersine homojenliğin varlığında ve hareketin yokluğunda gelişme ve ilerlemeden bahsetmek uygun değildir. Bir diğer önemli nokta ise toplumda çeşitliliğin korunmasının sağlanmaması durumunda farklı etnik, dini ve kültürel zeminlerde çatışmaların ortaya çıkmasıdır. Başka bir deyişle, milliyetçiliğin hâkim olduğu toplumlarda etnik, kültürel çatışmalar kaçınılmaz olur. Çünkü milliyetçilik, egemen milletler arasında olduğu kadar azınlık milletler arasında da milli kimlik duygusunu güçlendirir. Egemen halklar milliyetçilik yoluyla üstünlüklerini öne sürmeye ve başkalarını asimile etmeye çalışırken, ulusal azınlıklar kültürel ve tarihi miraslarını korumaya ve direnmeye çalışırlar (Karpat, 2009:99). Bu nedenle, etnik ve kültürel çeşitliliğin korunması, devletin izlediği düzenleyici politikanın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu çeşitliliğin düzenlenmesinde tüm tarafların, yani devletin, etnik ve dini azınlıkların çıkarları dikkate alınmalıdır.

Tarih boyunca toplumdaki kültürel çeşitlilik, genellikle bir asimilasyon veya tecrit politikası yoluyla düzenlenmiştir. Asimilasyon politikası, ulusal azınlıkların kültürel ve etnik değerlerini ana etnik grubun kültürüne dâhil ederek çeşitliliğin ortadan kaldırılmasını öngörmektedir. İzolasyon politikası, kültürel ve etnik değerler ile ana etnik grubun değerleri arasında herhangi bir bağlantı kurulmasını engelleyerek ulusal azınlıkların topluma entegre olmasına izin vermemektedir. Tarihi olayların seyri, her iki politikanın da etkisizliğini göstermiştir. Geçen yüzyılın 60'lı ve 70'li yıllarında çok kültürlülük politikasının önce Kanada'da, sonra da bir dizi Avrupa ülkesinde ortaya çıkmasının ana nedeni buydu. Çokkültürlülük kültürel çeşitlilik olgusuna tepki olarak hareket eder ve genel eşitlik ilkesine atıfta bulunur. Bu ilkenin hem kültürde hem de siyasi hayatta sağlanmasının mümkün ve gerekli olduğunu düşünen çokkültürlülük, modern zamanların en ilginç ve tartışmasız kabul edilemez olgusu haline gelmiştir (Ehedova, 2014:124).

Çeşitliliği düzenlemeyi amaçlayan bir politika olarak çokkültürlülük, ulusal azınlıkların etnik ve kültürel değerlerinin ana etnik grubun etno-kültürel değerleriyle etkileşimi için gerekli koşulları yaratır ve ulusal azınlıkların içinde yaşadıkları topluma entegre olmaları için elverişli bir fırsat sunar. Çokkültürlülük, etnik ve dini azınlıklara hoşgörü ile beraber onların etnik ve kültürel değerlerine saygıyı içerir. Bu bağlamda, tanınmış İngiliz araştırmacı Bhikhu Parekh, çokkültürlülük bağlamında etnik ve dini azınlıkların tanınması talebinin,

1 Azerbaycan bu belgeye 2009'da katıldı.

toplumda var olan farklılıkların hoşgörü, kabul, saygı ve hatta olumlanması anlamına geldiğini belirtmektedir (Parekh, 2000:142).

Görünen o ki çokkültürlülük, modernizmin homojen toplum düşüncesi dışında yer alarak heterojenliği öne çıkarmaktadır. Ancak çokkültürlülük, bu heterojenlik ile birlikte siyasi bütünlüğü ve merkeziliği korurken, siyasi düşünceden ayrılmış yaşam deneyimleri etrafındaki çeşitliliği özellikle vurgular. Çokkültürlülükte kültür, bir grubun, insanların kültürel farklılıklar bağlamında kendini ifade etmesi anlamına gelir. Çokkültürlülükle uğraşmak, kavramı tam olarak tanımlamamıza izin vermiyor. Kavramın belirsiz kalmasının birkaç nedeni var. Belirsizliğin ana nedeni, anlamının çok net olmamasıdır. Bununla birlikte, en genel anlamı farklı kültürlerin bir arada yaşamasını ifade eder (Bryson, 2005:27).

Genel olarak günlük hayatta sıklıkla kullanılan çokkültürlülük kavramının en yaygın anlamı, farklı kültürlerin belirli bir toprak ve yasal çerçevede saygı ve anlayışla bir arada yaşaması ve farklı halkların kültürlerinin korunmasıdır. Geçmişte, çoğunlukla büyük Avrupa güçlerinin dışında birçok çokkültürlü toplum var olmuştur. Örneğin dini hoşgörü ve gelişmişlik açısından yüksek olan Osmanlı İmparatorluğu bunlardan biriydi. Şu anda, çok kültürlülük bazı modern toplumlarda derinden kök salmıştır ve tarihi çok eski zamanlara dayanmaktadır (Akto, 2018:107). Dolayısıyla, tüm bunlar, her ulusun kimliğini ve kültürel mirasını koruyan, geliştiren ve zenginleştiren, ulusal azınlıklara ve dünyanın diğer kültürlerine tam saygıyı sağlayan bir kültür politikasını gerektirir. Bir yenilik ve yaratıcılık kaynağı olarak kültürel çeşitlilik, insanlığın ortak bir varlığıdır ve şimdiki ve gelecek nesillerin yararına kabul edilmeli ve güçlendirilmelidir.

3. ETNİK VE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİN DÜZENLENMESİNDE AZERBAJCAN'IN ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK POLİTİKASI

Kültürün toplumsal kalkınmadaki öncü rolü, modern zamanlarda etnik ve kültürel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesinin önemini ve bunun temelini oluşturan etno-kültürel değerleri haklı çıkarmaktadır. Bağımsızlık kazandıktan sonra, bölgedeki birçok ülkenin aksine Azerbaycan'da yaşayan ulusal azınlıkların ve etnik grupların kültürü, ülke kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak korunmuş ve geliştirilmiştir. 1992 yılında imzalanan "*Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yaşayan ulusal azınlıkların ve etnik grupların hak ve özgürlüklerinin korunması, dillerin ve kültürlerin geliştirilmesi için devlet desteğine ilişkin*" kararnameye göre, onlar Azerbaycan Cumhuriyeti'nin eşit vatandaşları olarak kabul edilirler (baki-xeber.com, 2021).

Haydar Aliyev'in yeniden iktidara gelmesiyle Azerbaycan'da yaşayan azınlık halklarının dil, kültür ve geleneklerine gösterilen ilgi ve özen artmaya başladı. Ulusal azınlıkların edebiyatı, kültürü, dili, tarihi, gelenekleri vb. korunması ve geliştirilmesi için yasal bir zemin oluşturulmuştur. Bu amaçla kendilerine maddi yardımda bulunulmuştur. Ulusal azınlıkların kültür merkezlerine fatura ve kira ödemedi arazi verildi. Alfabeleri, ana dillerinde ders kitapları hazırlandı, kitaplarının ve gazetelerinin yayınlanması için devlet bütçesinden ödenek ayrıldı, yerel radyolarda, televizyonlarda kendi ana dillerinde program ve materyallerin üretilmesi için koşullar oluşturuldu, çeşitli mezheplerin özgür ve bağımsız işleyişi için tam yasal güvence verildi.

Haydar Aliyev ulusal azınlıkların temsilcileriyle yaptığı bir görüşmede, "*Azerbaycan dediğimizde onun zenginliğini, güzel doğasını kastediyoruz. Ancak tüm bunlarla birlikte cumhuriyetin asıl zenginliği asırlardır bu topraklarda yaşamış, kaderini ve canını bu topraklara bağlamış, farklı milliyet ve dinlerden olan insanlardır. Bir ülke ne kadar çok insan birleştirirse o kadar zengin olur...*", beyanında bulunmuştur (Memmedov, 2021).

Toplumsal bir olgu olarak ortaya çıkan çokkültürlülüğün gelişimindeki sonraki aşamalar, onun devlet ideolojisine ve devlet politikasına dönüşmesiyle ilişkilidir. Bu aşamaların gerçekleşmesinde asıl rol devlete aittir. Çok kültürlülüğün vatandaşlar için bir yaşam biçimine dönüşmesi, gelişiminin en yüksek aşamasıdır. Bu aşamada çokkültürlülüğün yayılmasında sivil toplumun oluşumu oldukça aktif bir rol oynamaktadır. Çokkültürlülük fikirleri kamuoyunda güçleniyor. Azerbaycan'da çokkültürlülüğün bir devlet politikasına ve yaşam biçimine dönüşmesi, onun yüksek gelişme aşamasını göstermektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, çokkültürlülüğün halkımızın bir yaşam biçimine dönüşmesini "*Azerbaycan'da hâkim olan atmosfer, dinler ve etnik gruplar arası ilişkiler ile çokkültürlülük değerleri üzerine kurulmuştur. Bunlar bizim yaşam biçimimizdir. Ama diğer bazı ülkelere bakarsak, bunun her yerde böyle olmadığını görürüz. Tam tersine milli ve dini zeminde çatışmalar ve savaşlar oluyor. Dini zeminde kan dökülüyor*", sözleriyle değerlendirmiştir (Sarıyeva, 2018). Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, çokkültürlülüğü Azerbaycan'da bir devlet politikası ve bir yaşam biçimi olarak değerlendirerek, bu iki faktörün ülkede olumlu bir hava oluşturduğuna dikkat çekmiştir (President.az, 2014).

Kültürel hakların sağlanması, kültürel çeşitliliğin korunması ve desteklenmesi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yasama sistemine ve devlet politikasına geniş ölçüde yansımaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, din ve ırk ayrımcılığını yasaklamaktadır. Tüm vatandaşlar, ülkenin kültürel yaşamına eşit katılım ve kültürel mirasın eşit kullanımı dâhil olmak üzere eşit kültürel haklara sahiptir. Anayasa'nın 40. maddesi kültür hakkını güvence altına almaktadır. Bu maddeye göre herkesin kültürel yaşama katılma, kültürel kurum ve kültürel kaynakları kullanma hakkı, tarihi, kültürel ve manevi mirasa saygı gösterme, ona sahip çıkma, tarihi ve kültürel anıtları koruma gibi vazifeleri vardır (President.az, 1995).

Anayasa'nın 44. maddesine göre herkes vatandaşlığını koruma hakkına sahiptir. Hiç kimse vatandaşlığını değiştirmeye zorlanamaz. Azerbaycan Cumhuriyeti "*Kültür Üzerine*" Yasasının 8. maddesi, herkesin ulusal ve kültürel kimliğini koruma, ahlaki, estetik ve diğer değerleri özgürce seçme hakkına sahip olduğunu belirtir (e-qanun.az, 2012). Kanunun 11. maddesi, ulusal kültürün geliştirilmesi ve korunmasına yardım sağlar. Devlet, Azerbaycan halkının milli kültürünün ve Azerbaycan topraklarında yaşayan tüm milli azınlıkların kültürel kimliğinin geliştirilmesini ve korunmasını garanti eder.

Azerbaycan'daki ulusal azınlıklara yönelik devlet politikası, uluslararası örgütler tarafından her zaman memnuniyetle karşılanmıştır. Azerbaycan'ın Avrupa Konseyi'ne katılımından (2001) sonraki bir yıl içinde Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesine ve Bölgesel Diller Çerçeve Sözleşmesine aynı anda katıldı. Ekim 2002'de Strasbourg'da Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Walter Schwimmer'ın katılımıyla Azerbaycan'daki ulusal azınlıklara ilişkin devlet politikası konusunda ayrı tartışmalar yapıldı. Görüşmeler sonucunda Azerbaycan'ın milli politikasını onaylayan ve takdir eden Avrupa Konseyi, diğer devletlerin katılımıyla bu yönde görüşmeler yapılmasına karar verdi.

Azerbaycan'da yaşayan azınlıkların folklor örneklerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için 2012 yılında Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsünde Azınlıklar Halk Bilimi Bölümünün kurulması çok önemlidir (azadinform.az, 2016). Azerbaycan, ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin 50'den fazla uluslararası sözleşmeye katılmıştır. Ülkede Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı bir Ulusal Azınlıklar Koordinasyon Kurulu ve etnik ve ulusal azınlıkların kültür merkezlerinin çalışmalarını koordine eden bir Cumhuriyet Konseyi bulunmaktadır.

Ulusal azınlıkların sorunlarıyla ilgilenen yaklaşık 50 sivil toplum kuruluşu, kültür merkezi, hayır kurumu ve kamu derneği bulunmaktadır. Etnik toplulukların dilinde 15'ten fazla gazete ve dergi yayımlanıyor ve etnik azınlıkların yaşadığı 5 bölgede yerel televizyon ve radyo kanalları faaliyet gösteriyor. Bugün Azerbaycan devleti farklı dil ailelerine mensup olan ve etnik köken üzerinde sadece Azerbaycan'da isimleri bulunan Budug, Kırgız, Kınalıg, İngiloy, Udin gibi etnik grupların dillerinin ve kültürel mirasının da koruyucusudur. Azerbaycan'da tarihi Arnavut kilise anıtlarının yanı sıra 12 Ortodoks ve Katolik kilisesi ve 6 Yahudi sinagogu bulunmaktadır. Özellikle Avrupa'nın en büyük sinagoglarından biri Mart 2003'te Bakü'de açıldı. Böylece, Azerbaycan çokkültürlülüğünün, kültürel mirasın yüzyıllar boyunca üzerinde çalışılmış aktarım mekanizmalarına dayandığı söylenebilir. Aynı zamanda, bu model bugün daha fazla teorik anlayış ve gelişme almaktadır (Living, 2007:761-778).

Milliyeti ne olursa olsun, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının geçmişine ait binalar "*tarihi ve kültürel anıtlar*" olarak listelenerek devlet tarafından korunmakta ve restore edilmektedir. Örneğin Şeki bölgesinin Kış köyünde ve Kebele bölgesinin Nij köyündeki kiliseler. Gakh bölgesinde bir Hristiyan kilisesi, Masallı bölgesinin Arkivan köyünde ise 19. yüzyıldan kalma bir cami restore edildi. Hükümet, Gakh bölgesindeki Allahverdi Kilisesi'ne "*Ulusal Azınlıkların Kültürü ve Etnografyası*" adlı bir müze kurma fikrinden yola çıkarak Avrupa Konseyi tarafından olumlu değerlendirilen bir proje geliştirdi (multiculturalism.preslib.az, 2016).

Azerbaycan'da çok kültürlülük politikasının başarılı olmasının temel nedenlerinden biri, bu geleneğin halkın tarihi hafızasında yer almasıdır. Her zaman çok kültürlü bir devlet olan Azerbaycan'da tüm kültürler bir arada barış içinde varlığını sürdürebilmiştir. Bugün Azerbaycan, bu politikayı küresel ölçekte uygulayarak kültürlerarası ve dinler arası diyalog için platformlar oluşturmakta, insani işbirliği ve çok kültürlülük ile ilgili birçok etkinliğe ev sahipliği yapmaktadır.

4. ULUSAL AZINLIKLARIN VE ETNİK GRUPLARIN TARİHİ VE KÜLTÜREL MİRASININ KORUNMASINDA KİTLESEL ETKİNLİKLERİN VE PROGRAMLARIN ROLÜ

Kültürün, müziğin dili yoktur. Bu nedenle dil ve din ayrımı gözetmeksizin herkesi etrafında toplayabilir. Azerbaycan yüzyıllardır kültürel çeşitliliğin kurulduğu bir ülkedir. Burada her millet kendi kültürünü, dilini, geleneklerini, müziğini vb. korur, teşvik eder. Devlet, azınlıkların kültürünü, sanatını, geleneklerini ve dilini korumak için var gücüyle çalışıyor. Kültür Bakanlığı tarafından 2006, 2008, 2011 ve 2014 yıllarında Bakü'de "Azerbaycan – Sevgili Vatan" sloganıyla düzenlenen ulusal azınlıkların sanat festivalleri yapılan çalışmalardan sadece birkaçıdır (medeniyyet.az, 2016). Festivaller çerçevesinde Azerbaycan etnik müziğine yönelik yayınlar hazırlanmıştır. Bu kapsamda önde gelen bilim adamlarının katılımıyla azınlıkların ve etnik grupların kültürel mirasının korunmasına ilişkin bilimsel konferanslar ve sergiler düzenlenmiştir. Söz konusu proje çerçevesinde, Bakü'deki Müze Merkezi'nin sergi salonunda, ulusal azınlıkların etnografyasını, yaşamını ve yaşam tarzını yansıtan fotoğraf sergileri, "Azerbaycan'da Yaşayan Halkların Şarkıları" CD'sinin sunum töreni yapıldı. aynı zamanda ulusal azınlıkların müzik kültürü üzerine "Azerbaycan'ın Geleneksel Müzik Atlası" ve "Azerbaycan Etnik Müziğine Adanmış Albüm" de halka sunuldu.

2012 yılında Masallı'nın Azerbaycan'ın "Folklor Başkenti" ilan edilmesi, Kültür Bakanlığı'nın desteği, bölge yürütme gücünün inisiyatifıyla Masallı'da uluslararası bir folklor festivali düzenlenmesi, farklı ülkelerden grupların performansları Azerbaycan devletinin ulusal ve kültürel çeşitliliğin gelişmesiyle ilgilendiğini ve ülkenin kültürel zenginliğini koruduğunu kanıtıyor. Bakanlığın 2015 yılında Bakü'de 11. Rodniki Dushi yarışmasının düzenlenmesi için Rus Kültür Merkezi'ne mali desteği, ülkede yaşayan ulusal azınlıkların ve etnik grupların kültürel mirasının korunması ve geliştirilmesi için atılan adımlardan biridir (mct.gov.az, 2015).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Azerbaycan'da bir takım azınlık kültür merkezleri kuruldu. Bu tür kuruluşlar arasında Talış Kültür Merkezi, Kürt Kültür Merkezi (Ronai), Lezgi Kültür Merkezi (Samur), Lezgi Mitolojisini Öğrenme Merkezi, "Sakhur" Kültür Merkezi, Şeyh Şamil'in adını taşıyan Avar Derneği, Udin "Orayin" Kültür Merkezi, "Azeri" Tats Merkezi, Budug Kültür Merkezi, Azerbaycan Slavları Kültür Merkezi, Rus Cemaati Cemiyeti, Kınalık Kültür Merkezi, Azerbaycan Tats Cemiyeti, Azerbaycan Gürcüler Cemiyeti, Cemiyet Azerbaycan Ukraynalıları Topluluğu, Azerbaycan Avrupa Yahudileri Topluluğu, Alman Ulusal-Kültürel Topluluğu, Azerbaycan Yahudileri Cemiyeti, Uluslararası "Judaica" Cemiyeti, Meh sati Türklerinin Vatan Cemiyeti sayılabilir. Devlet bu merkez ve dernekler üzerinde önemli çalışmalar yapmıştır. Örneğin Gusar'daki devlet destekli Lezgi Devlet Dram Tiyatrosu ile Gakh'taki Devlet Kukla Tiyatrosu'nun maddi ve teknik temelleri güçlendirildi. 1981 yılında Gakh ilçesine bağlı Alibeyli köyü Kültür Evi'nde kurulan ve 1985 yılında "Halk Tiyatrosu" adını alan Gürcü Tiyatro Topluluğu, devlet statüsü kazanmıştır.

Azerbaycan'ın farklı bölgelerinde yaşayan ulusal-etnik azınlıkların kültür, tiyatro ve müzik günleri düzenlendi. Burada amatör grupların performanslarına geniş bir şekilde yer verildi. Farklı milliyetlerin yaşadığı Azerbaycan'da 3 dini mezhebin (İslam, Hristiyanlık ve Musevilik) temsilcileri çeşitli devlet törenleri ve kültürel etkinliklerde yer aldı, kültür kurumlarında faaliyet gösteren pek çok azınlık, komşu bölgelerin yanı sıra yurt dışı gezileri de yaptı. "Avar", "Sakhur" halk tiyatro gruplarının komşu bölgelerde; "Şenlik", "Sevinç", "Afsur" Talış şarkı ve dans topluluklarının İran, Türkiye, Irak, Tacikistan, Kazakistan, Bulgaristan, Gürcistan, Rusya ve Türkiye'de performansları ilgiyle karşılandı.

Ulusal geleneklerin korunması sayesinde Astara, Gakh ve Gabala bölgelerinde bir takım çalışmalar yapılmıştır. Azeriler bu bölgelerde nüfusun büyük bölümünü oluştursa da burada Lezgiler, Ruslar, Talışlar, Gürcüler, Udinler ve diğer halklar da yaşıyor. Bu bölgelerde Azerilerin yanı sıra azınlık milletlerinin temsilcileri ile ilgili etkinlikler düzenlenmektedir. Azerbaycan şairlerinin yıldönümlerinin yanı sıra Gürcü halkının temsilcileri I. Chavchavadezi, Ş. Rustaveli ve Udin halkının temsilcisi G. Voroshil'in de yıldönümleri kutlandı. Ulusal kompozisyondan bağımsız olarak, Astara İlçe Merkezi Kültür Evi "sevinç", Kokolos Köyü Kültür Evi "arzu", Şehir Kültür Evi "çeşme", Sanat Okulu "meh", Gakhin Alibeyli Köyü Gürcü Korosu, Halk Tiyatro, Gakhbash, Kakh-Gürcü Köyü Kültür Evlerinin Gürcü Korosu ve Dans Grubu, Gebele bölgesinde faaliyet gösteren folklor kolektifleri, hokkabazlar grubu, trompetçiler topluluğu, "zopu-zopu" halk kolektifi, bölgede ulusal geleneklerin tanıtılmasında önemli bir rol oynamaktadır (azadinform.az, 2019).

Azınlık milletlerinin zengin müzik folkloru, Azerbaycan'ın manevi kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Azerbaycan'ın geleneksel "Müzik Atlası" projesi, müzik folklorunun renkli lehçelerini kapsar. Azınlıkların dilinin, kültürünün ve yaşamının korunmasında yarattıkları müzik ve folklor gruplarının rolü büyüktür. Talış folklor örneklerini yaşatan "Lenkeranlı Naneler", Avarların ünlü "Avar Dans Grubu", Kafkas dansları öğretilen "Kafkas" ve kızlardan oluşan "Alazan", Udinlerin "Cengi", Sahurların "Lilay" ve diğer dans topluluklarının çeşitli kültürel projelere katılımı zengin mirasın korunması ve tanıtılması için geniş fırsatlar yaratmıştır.

Bakü şehrinin merkez kütüphanesinde ulusal azınlıkların temsilcileriyle çalışmak için özel bir bölüm kuruldu. Kütüphanelerde ulusal azınlıklara mensup şair ve yazarların, seçkin bilim adamlarının ve kültürel şahsiyetlerin yıldönümlerine adanmış etkinlikler ve sergiler düzenlenmektedir. Cumhuriyetimizde milli azınlıklara mensup şair ve yazarların kendi dillerinde yayımladıkları kitaplar kütüphanelere verilmektedir. Azerbaycan Milli Kütüphanesi koleksiyonunda Udin, Lezgi vb. dillerde yeterince kitap var.

Azerbaycan'da etnik azınlıkların milli ve dini bayramları her yıl ilgili devlet kurumlarının mali ve organizasyonel destekleri ile kutlanmakta, çok sayıda konferans ve yuvarlak masa toplantıları, tanıtım törenleri, şiir ve müzik geceleri, konser-folklor programları ve diğer sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlenmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Bakü'de "*azınlık halklarının kültürel mirası ve modernliği*" (2006), "*ulusal azınlıkların kültürel mirasının korunması*" (2008), "*küreselleşme çağında Azerbaycan'da etnik kültür*" konularında düzenlenen (2011) bilimsel konferanslar düzenlendi, ulusal azınlıkların korunması ve sosyo-kültürel haklar üzerine tartışmalar yapıldı. Olaylar ulusal basında geniş yer buldu.

Azerbaycan'da yaşayan etnik azınlıkların kültürel mirası, uluslararası etkinliklerde geniş çapta sergilenmiş ve tanıtılmıştır. 2006 ve 2009 yıllarında, "*Azerbaycan Haftası*" kültürel etkinliği kapsamında, Paris'teki UNESCO merkezinde Azerbaycan'da yaşayan ulusal azınlıkların yaşam tarzı, kültürü ve yaşamı üzerine bir fotoğraf sergisi açıldı (ecoi.net, 2007). 2014 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Uluslararası, Çok Kültürlü ve Dini İşler Devlet Konseyinin kurulması, 2016 yılının ülkede "*Çok Kültürlülük Yılı*" ilan edilmesiyle azınlık kültürünün geliştirilmesi, tarihi mirasının korunması ve tanıtılması alanında sistematik çalışmalar yapılmış ve Azerbaycan hoşgörülü bir ülke olduğunu bir kez daha göstermiştir.

5. SONUÇ

Etnik ve kültürel değerlerin korunması insan haklarının ayrılmaz bir parçasıdır. Azerbaycan devletinin tutarlı ve amaçlı milli politikasının bir sonucu olarak, ülkede yaşayan farklı halklar, dillerini, dinlerini, geleneklerini, tarihi ve kültürel miraslarını koruyarak Azerbaycan'ın milli kültürüne başarılı bir şekilde entegre olurlar ve uyumlu bir şekilde gelişirler.

Çokkültürlülük politikasının Azerbaycan Cumhuriyeti'nin iç politikası üzerindeki etkisi, toplumdaki etnik ve kültürel çeşitliliğin ve bunların temelini oluşturan etno-kültürel değerlerin korunmasında kendini gösterirse, dış politika üzerindeki etkisi, Azerbaycan'ın etnik veya kültürel aidiyetten bağımsız olarak tüm ülkelerle kapsamlı ilişkilerinin gelişmesine yansır.

Çokkültürlülüğün Azerbaycan'ın dış politikasının oluşturulmasında *Haydar Aliyev Fonu*'nun da büyük katkıları vardır. 2004 yılında kurulan Fon, faaliyetlerinde çeşitli etnik ve dini gruplar arasındaki birlik ve tolerans gibi beşeri değerlerin gelişimine katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu kapsamda "*Hoşgörünün Adresi- Azerbaycan*" projesi önem arz etmektedir. Proje çerçevesinde bir takım faaliyetler yürütülmüştür.

2005 yılında 7. Yüzyıl'da Gence şehrinde, kendi hayırseverliğiyle bilinen Cömert Kasab'ın mezarı ve mezar üstü türbesi onarılmış, Pir Hasan'ın ve 7. İmam, İmam Hüseyin Kazım'ın kızı Hatice hanımın mezarlarının olduğu Pir Hasan Ziyaret yerinde restorasyon ve onarım işleri yapılmıştır. Buradaki yapıt yeniden inşa edilmiş, ibadet yerleri milli ve dini desenlerle işlenilmiş, mimarlık yapıtı etrafında park yapılmıştır.

2006 yılında 19.Yüzyıl'ın başlarında yerli maden sahiplerinin parasıyla inşa edilen Bine kasabasındaki Möhsün Selim Camisinde onarım işleri yapılmıştır. Cami bahçesinde 100 kişilik salon, kadın ve erkekler için ayrı bölümler yapılmıştır. Aynı zamanda cami devlet tarafından korunan tarihi anıtlar listesine de eklenmiştir. Bir yıl sonra Bakü'deki Provaslav kilisesi onarılmış, kilisenin tavanları camlarla işlenilmiş, dış cephesi değiştirilmiştir.

2008 yılında Haydar Aliyev Fonu ve Roma Katolik Dini Cemiyeti arasında anlaşma protokolü imzalanmıştır. Bu anlaşmada belirtilen alanlarda yenileme projeleri, sosyal ve dini yapıtların onarımına yardımla birlikte, Azerbaycan'daki halkların etno-kültürel gelişimini destekleyen etkinliklerin yapılması planlanmıştır. Bu çerçevede ilk olarak Bakü'deki Kutsal Meryem kilisesinin asma tavanı dini konulu klasik viraj tekniğiyle yapılmış camlarla değiştirilmiştir.

Haydar Aliyev Fonu tarafından Hazar ilçesinin Buzovna kasabasındaki Cuma Camisi restore edilmiştir. Bu caminin inşasına 1896 yılında başlanmış, 1900 yılında inşaat işleri yarım kalmıştır. Sovyet döneminde bina, ambar ve işyeri olarak kullanılmıştır. 2006 yılında Haydar Aliyev Fonu'nun teşebbüsüyle 700.000 Manat değerinde proje hazırlanmıştır. 2007 yılında inşaat işleri başlamış, 19 Aralık 2009 yılında Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve eşi M. Aliyeva açılış törenine katılmıştır. Camide aynı anda 500 kişi namaz kılabilir.

Haydar Aliyev Fonu'nun siparişiyle 2010-2013 yıllarında Gebele şehrinde yeni cami inşa edilmiştir. Caminin duvarlarına Kuran-ı Kerim'den sureler yazılmış, dini semboller işlenmiştir. Camide ahunt, ders odaları, kütüphane, abdest odaları vardır. 28 Şubat 2013 yılında açılışına İlham Aliyev'in katıldığı camide aynı zamanda 600 kişi namaz kılabilmektedir. 2010 yılının mart ayından başlayarak Şamahı Cuma Camisi onarıma girmiştir. Yüksekliği 36 m. olan cami minareleri yeniden onarılmış, 17 Mayıs 2013 tarihinde Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in katıldığı açılış töreniyle 1500 kişilik cami dindarların hizmetine sunulmuştur. 2012 yılında Fon'un destekleriyle onarılan yapıtlardan bir başkası da Bakü'nün Merdekan kasabasındaki Haydar Cuma Camisidir. 31 Aralık 2013 yılında H. Aliyev Fonu'nun Başkan Yardımcısı L. Aliyeva'nın katılımlarıyla cami hizmete açılmıştır.

“Hoşgörünün Adresi-Azerbaycan” projesi kapsamında *Haydar Aliyev Fon'u* ve “*Or Avner Uluslararası Fon'u*” tarafından Bakü'de Yahudi asıllı çocuklar için “*Khabad-Or Avner Eğitim Merkezi*” yapılmıştır. 31 Mayıs 2007 tarihinde merkezin temelleri atılmış, 4 Ekim 2010 yılındaysa Cumhurbaşkanı İ. Aliyev, eşi M. Aliyeva ve BDT Yahudi Cemiyetleri Federasyonu Başkanı Lev Levayev Eğitim Merkezi'nin açılış törenine katılmışlardır. H. Aliyev Fonu sadece yurtiçinde değil, aynı zamanda yurtdışında da projeler yürütmektedir.

Yapılan analiz, Azerbaycan'da yaşayan azınlık halklarının kültürünü korumak için devlet düzeyinde alınan tüm önlemlerin, devlet desteğinin bu halkların kültürünün gelişmesini teşvik ettiğini, halkın ulusal dayanışmasını daha da güçlendirdiğini söylemek için temel oluşturuyor. Ülkede onlarca ulusal düzeyde kültür merkezinin bulunması, Azerbaycan devletinin azınlıkların dil, kültür ve yaşamının korunmasıyla ilgilendiğini ve kültürel haklarının sağlanmasının her zaman devletin ilgi alanında olduğunu kanıtlamaktadır.

Eğitim Yasası'nın 6. maddesi ve Devlet Dili Yasası'nın 3. maddesine göre, ulusal azınlıkların dillerinde eğitim verilebilmektedir. Ülkenin 13 bölgesinde yaşayan halkların çocuklarının ulusal gelenek ve göreneklerini ve kültürlerini öğrenmeleri için devlet düzeyinde gerekli tüm koşullar oluşturulmuştur. Böylece, Azerbaycan örneğinde çokkültürlü güvenlik analizi, ilkelerine uygun hareket edildiğinde, ülkenin zenginliği ile birlikte iç potansiyelinin ortaya çıktığını ve ülkenin uluslararası itibarına olumlu bir ton eklediğini göstermektedir.

Bu son fikir 25-26 Nisan 2016 tarihlerinde Birleşmiş Milletler Medeniyetler İttifakı'nın Bakü'de düzenlenen 7. Küresel Konferans Forumun yabancı katılımcıları tarafından defalarca dile getirildi. Modern çağda birçok ulusun hala uyandıramadığı bir çatışma vardır. Bu çatışma genel olarak “*biz (kendi) ve öteki*” olarak adlandırılabilir. Ancak bu çatışma, Azerbaycan halkı için Orta Çağ'da önemini yitirmiştir. Günümüzde ise bu çatışmanın sadece en hafif şekli yaşanmaktadır.

Çalışmanın sonunda, kullanılan literatüre ve daha önce yapılan araştırmaların sonuçlarına dayanarak söyleyebiliriz ki, çalışmaların büyük bir kısmında etnik ve dini kimlikler üzerinden değil, göçmenler üzerinden araştırmalar yapılmıştır. Çokkültürlülük interdisipliner bir alan olduğu için yazılan tezler Uluslararası İlişkiler, Hukuk, Siyaset Bilimi, Sosyoloji, Tarih, Eğitim, Barış ve Çatışma Çalışmaları ve Edebiyat alanlarını kapsamaktadır. Genel olarak çokkültürlülük çalışmalarında göçmenler üzerine odaklanılarak, çokkültürlülüğün Batılı ülkelerde yaşayan göçmenlerin mevcut durumları üzerinden değerlendirmesi yapılmıştır. Etnik ve kültürel çeşitliliğin korunması bağlamında Azerbaycan'daki azınlıkların kültürel mirasının korunması ve geliştirilmesine ilişkin bu makale, gelecekte çokkültürlülük politikası, azınlık halklarının kültürü ve diğer ilgili konularla ilgilenen araştırmacılar için bir kaynak olabilir.

KAYNAKÇA

AKTO, Akif (2018), **Çokkültürlülük Yaklaşımı ve Sorunsalları**, İksad Yayınevi, Ankara.

AZADİNFÖRM HABER AJANSI (2016), “*Kültürel Kendini İfade Farklılıkları*”, **azadinform.az Haber Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 31 Mayıs 2016, <https://azadinform.az/az/read/86815/> (Erişim Tarihi:11.02.2022).

AZADİNFÖRM HABER AJANSI (2019), “*Azınlıklar Arasında Ulusal-Kültürel Örgütlenme ve Sanat*”, **azadinform.az Haber Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 08 Temmuz 2019, <https://azadinform.az/az/read/229961/> (Erişim tarihi: 05.09.2022)

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ KÜLTÜR BAKANLIĞI (2015), **Bakanlık Raporu**, Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayını, Bakü, <http://mct.gov.az/medias/media/other/367/hesabat-2015.pdf> (Erişim Tarihi: 11.02.2022).

- BAKÜ HABER (2021), “*Azerbaycan'da Azınlıkların Etnik, Dini ve Tarihi Değerlerini Koruyabilmelerini Sağlamak*”, **baki-xeber.com Haber Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 22 Şubat 2021, <https://www.baki-xeber.com/siyaset/116950.html> (Erişim Tarihi: 15.04.2022).
- BARNARD, Frederick (2003), **Herder on Nationality, Humanity and History**, McGill-Queens University Press, Montreal – Kingston (UK).
- BRYSON, Bethany (2005), **Making Multiculturalism Boundaries and Meaning**, Stanford University Press, Stanford – California (US).
- EHEDOVA, Sevda (2014), **Modern Zamanlarda Kültürlerarası İlişkiler**, Bilim Yayınevi, Bakü.
- KARPAT, Kemal (2009), **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KONGAR, Emre (1997), “*Küreselleşme ve Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür*”, **Emre Kongar Kişisel Web Sayfası** (E-Makale), https://www.kongar.org/makaleler/mak_ku.php (Erişim Tarihi: 08.02.2022).
- KÜLTÜR GAZETESİ (2016), “*Azerbaycan - Sevgili Vatan*”, **Kültür Gazetesi Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 29 Haziran 2016, <https://medeniyyet.az/page/news/36130/-Azerbaycan--dogma-diyar.html?lang=az> (Erişim Tarihi: 15.04.2022).
- LIU, Shuang (2007), “*Mapping the Routes to Acculturation in a Multicultural*”, **International Journal of Intercultural Relations**, S.6, ss.761-778.
- MEMMEDOV, Aqşin (2021), “*Azerbaycan'da Etnik - Dini Politika: Tarihten Günümüze*”, **Sosyal Araştırmalar Merkezi Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 08 Eylül 2021, <https://stm.az/ru/news/292/azerbaycanda-etnik-dini-siyaset-tarixden-bu-gune> (Erişim Tarihi: 11.02.2022).
- MULTICULTURALISM.PRESLIB.AZ (2016), “*Kültürel Farklılık*”, **Bakü Uluslararası Çokkültürlülük Merkezinin Web Sayfası**, http://multiculturalism.preslib.az/az_a5.html (Erişim Tarihi:11.02.2022).
- PAREKH, Bhikhu (2000), **Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory**, McMillan Publisher, London (UK).
- PRESİDENT.AZ (2014), “*Bakü'de Haydar Camii'nin açılışında İlham Aliyev'in konuşması*”, **Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kurumsal Web Sayfası**, <http://www.president.az/articles/13981> (Erişim Tarihi:11.02.2022).
- SARIYEVA, İrade (2018), “*Dini ve Ulusal Hoşgörü, Uluslararası İlişkilerin Geliştirilmesi*”, **Bakü Haber Gazetesi** (E-Haber), 20 Kasım 2018, s.13.
- THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN (2007), **Second Report Submitted by Azerbaijan Pursuant to Article 25**, Received on 10 January 2007, s.16.
- TUNA, Korkut (2004), “*Dil ve Kimlik*”, **Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma** (Ed. Bahaeddin Yediyıldız), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, ss.39-51.
- YURDUSEV, A. Nuri (1997), “*Türkiye ve Avrupa: Batılılaşma, Kalkınma, Demokrasi*”, **Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği** (Ed. Atilla Eralp), İmge Yayınları, Ankara, ss.17-85.
- AZERBAIJAN CUMHURİYETİ ANAYASASI**, <https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/constitution> (Erişim Tarihi: 11.02.2022).
- AZERBAIJAN CUMHURİYETİ KÜLTÜR KANUNU**, <http://www.e-qanun.az/framework/25303> (Erişim Tarihi: 09.02.2022).